

Vuk'uzenzele

Vha i dīselwa nga Vhudavhidzani ha Muvhuso (GCIS)

English/Tshivenda

Phando 2022

Vhudikume-dzeli ha Matlapu kha vhagudi ho bvedza mvelelo dzavhuḏi

Siatari 4

KHA VHA DZULEY VHO TSIRELEDZEA

KHA VHA HAELEWE U STELA U TSIRELEDZA AFRICA TSHIPENBE

NGA U FARISANA RI NGA KUNDA TSHITZILI TSHA CORONA

U fhelisa zwikhukhulisi kha tswikelo ya Tshumelo dza Muvhuso

Siatari 6

ASIDI i ṭavhanyisa mvelaphanda ya themamveledziso ya zwifhaṭo zwa zwickolo.

VHADZULAPO vha Mbuqe ngei Mthatha kha vundu la Vhubvaḏuvha ha Kapa zwa zwino vha na tshikolo tshine vha nga ḏirwa khana ngatsho.

■ Tshikolo tsha Phuraimari tsha Nkululeko Ralo tshine tsha vha tshifhaṭo tsha musalauno tshi khou ita uri vhagudiswa vha Mbuqe ngei Mthatha vha gude kha vhuḑo havhuḏi vhu re na tshirunzi.

More Matshediso

Tshikolo tsha Phuraimari tsha Nkululeko Ralo ndi tsumbo yavhuḏi kha uri mvelelo dzavhuḏi dzi nga swikela hani musu vhadzulapo na muvhuso vha tshi shumisana.

Tshikolo tshi wanalaho ngei Mthatha kha vundu la Vhubvaḏuvha ha Kapa, tsho thoma u shuma giratshini ya hayani ha muraḑo wa tshi-tshavha Vho Nkululeko Ralo, vhe tsha ṅewa dzina javho.

U bva miṅwahani yo fhiraho, tshikolo tsho sudzululwa lunzhi musu tshi tshi

khou aluwa.

Naho zwo ralo, vhagudiswa na vhagudisi a vho ngo vhuva vha wana mbuelo ya u vha kha zwifhaṭo zwavhuḏi u swikela zwenezwino, musu vha tshi dzhena nga miṅango ya tshifhaṭo tsha musalauno tsha tshikolo tshavho tshiswa.

Tshikolo tsho khunyeledzwa u fhaṭiwa sa tshipiḑa tsha Vhurangeli ha Nḏisedzo ya Themamveledziso ya Tshikolo i ṭavhanyedzaho (ASIDI), he ha thomiwa nga Muhasho wa Pfundo ya Mutheo nga 2011.

Vhurangeli uhu vhu ṭoḑa u shandukisa zwickolo zwi songo tsireledzeaho kha

vhagudiswa na vhashumi, nga ṅhani ha u sa vha na themamveledziso yavhuḏi, maḑi, tshampungane na muḑagasi.

U swika zwino, ASIDI yo fhaṭa zwickolo zwa 266, ya dzhenisa sisiteme ya tshampungane kha zwickolo zwa 886, ya dzhenisa maḑi kha zwickolo zwa 1 030 na u dzhenisa muḑagasi kha zwickolo 372 .

Vhagudiswa vha Tshikolo tsha Phuraimari tsha Nkululeko Ralo zwino vha na kiḑasi dzavhuḏi na u kona u swikelela senthara ya zwiko zwa u guda na u vhala, laborothari ya saintsi, tshumelo nnzhi na senthara ya vhuḑushi.

Bono li fanaho la tshitshavha

Ṭhoḑo ya tshikolo Vho Koleka Gilman vha na dzangalelo jihulwane la u khwinifhadza pfundo ya Mthatha.

Muḑoro wavho wa u thoma tshikolo kha tshitshavha tsha havho wo thoma nga 1988, he ṅwaha u tevhe-laho vha thoma u kovhelana bono javho na tshitshavha.

Vho Gilman vha ri “Tshitshavha tshashu tsho vha tshi na vhana vhanzhi vho teaho u ya tshikoloni vhane vho vha vha si na hune vha nga ya hone u wana pfundo. Bono Janga lo ḑo ṭanganedzwa nga muraḑo wa tshitshavha tsha Nkululeko Ralo, we a

ṅetshedza garatshi yawe uri i shumiswe sa tshikolo”.

Vho dovha vha ḑadzisa nga uri Vho Ralo vho ḑo ya vha wana khonthaina i bvaho kha vha Telkom ye ya ḑo shumiswa u engedza iṅwe ya kiḑasi.

Vho Ralo vho dovha vha ambedzana na vhaṅwe vhadzulapo vhavhili kha tshitshavha tsha havho uri vha ṅetshedze garatshi dzavho u engedzedze dzikiḑasi. Nga mbiluvhuṭungu Vho Ralo vho ḑo lovha nga 2004.

Nga 1994, tshikolo tsho ḑo pfulutshela kha Eli Spi-

Tsho iswa phanda kha siatari 2

U vhalwa Vuk'uzenzele kha vha danulode GOVAPP kha:

ANDROID APP ON Google play

Available on the App Store

Search for SA Government on Google playstore or appstore

KHA VHA RI KWAME Vuk'uzenzele @VukuzenzeleNews

Webusaithi: www.gcis.gov.za Imeili: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za Luṭingo: (+27) 12 473 0103

Tshedimosetso House:
1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

Tsho bva kha siafari 1

Ikin Hall, ye ya fhaṭwa nga ramabindu wa heneffho Eli Spilkin.

Vho Gilman vha ri “Nga ṅwaha uyo, ro wana mabunga a tshimbidzwaho nga moḍoro u bva kha Muhasho wa Pfunzo wa vunḍu.

Ndo dovha hafhu nda ṭoḍa fhethu hune ri nga kona u fhaṭa hone tshikolo tshashu. Nga 1998 ro ḍo wana hekithara ṭhanu dza mavu”.

Kijasi tharu dza tshifhinga nyana dzo ṅetshedzwa nga dzangano ji sa wani malamba jine ja pfi Kats na Spaks, tshitshavha tsha

fhaṭa kijasi ṭhanu nga zwi-dina zwa mavu.

Miṅwaha yoṭhe yo fhi-raho, Vho Gilman vho bvela phanda nga u ambela tshikolo uri tshi khwinifhadzwe ngaauralo kijasi ṭhanu dzo ḍo ṭanganedzwa u bva ofisini ya Mulangavundu wa Vhubvaḍuvha ha Kapa.

Nga 2014, zwithu zwo khwinifhadzwa vhukuma musi Muhasho wa Pfunzo ya Mutheo, nga kha ASIDI, u tshi ṅetshedza thendara ya u fhaṭa Tshikolo tsha Phuraimari tsha Nkululeko Ralo.

Vho Gilman vha ri “Mushumo wa u fhaṭa wo thoma 2018 nahone tshikolo tsho fhedzwa nga 2021, ri livhuwa vha ASIDI”.

Thuthuwedzo ya pfunzo na ngudo

Mufarisaminisiṭa wa Pfunzoya Mutheo Vho Regina Mhaule vha ri muhasho u ṭoḍa u khwaṭhisedza uri themamveledziso ya zwifhaṭo zwa zwikolo zwoṭhe i ṭuṭuwedza vhagudiswa u dzhena tshikolo na u guda, na u ita uri vhadededzi vha kone u funza vhana zwavhuḍi.

Vho amba uri, “U fhaṭwa ha hetshi tshikolo ndi ṅdila ya muvhuso ya u vhuvedzedza tshirunzi kha vhana vha dzhenaho tshikolo vha shayaho na vha bvaho vhuḍoni ha mahayani na vhadededzi vhavho”.

Muraḍo wa khorombusi

ya tshikolo, Vho Nomuntu Dlangane, vha ri tshikolo tshiswa tshi ḍo ṭuṭuwedza vhagudisi na vhagudiswa kha u swikelela vhukoni havho hoṭhe nga vhuḍalo.

Vho- Dlangane vha ri, “Vhuḍipfi na vhuḍifulufheli ha vhagudiswa ho no khwinifhadzwa nga ṅṭhani ha themamveledziso ntswa.

Hezwi zwi ḍo ri thusa kha u tevhedze maitela a u sia tshikhala vhukati ha muthu na muṅwe kijasini dzashu u itela u thivhela u phadladzwa ha vhuḍwadze vha tshitshili tsha Corona”.

Tshikolo tshi na vhagudiswa vha 489, vhagudisi vha 14, na vhomabalane vhavhili. Tshi

dzhia vhana vha gireidi R u swika kha 7 na uri ndi tshikolo tshine vhana vha dzhena mahala.

Mushumo wo itwaho nga ASIDI u tshi ṭalutshedzwa nga dzinomboro

- Ho vha na zwikolo zwa 39 zwa ASIDI zwo fhelaho u fhaṭwa vhukati ha 2020 na 2021.
- R1.395 bilioni yo shumiswa kha u fhaṭa zwikolo kha ṅwaha wa muvhalelano wa 2020/2021.
- Yo ṭanganyiswa yoṭhe, tshedele ye ya shumiswa u fhaṭa zwikolo zwa 266 ndi R8.195 bilioni.

Duvha ja u fhedzisela u ita khumbelo ya ndambedzo ya masheleni kha NSFAS ji khou sendela tsini

MATSHUDENI vhane vha ṭoḍa u ita khumbelo ya ndambedzo ya masheleni kha NSFAS vha newa tshifhinga tsha u ita ngaauralo u swikela nga ja 7 Phando 2022.

Sphelele Ngubane

Matshudeni na vhaswa vha bva-ho kha miṭa i shayaho vha ṭuṭuwedzwa u ita khumbelo ya ndambedzo ya masheleni u bva kha Tshikimu tsha Thusedzo ya Masheleni kha Matshudeni tsha Lushaka (NSFAS).

U ya nga Muhasho wa Pfunzo dza Nṭha na Vhupfumbudzi, ndambedzo ya masheleni ya NSFAS i a wanala kha vhaswa vho khunyeledzaho ngudo dza tshikolo dzavho kana vhane vho no thoma u guda kha levele inwe na inwe kha tshimiswa tsha pfunzo dza ṅṭha.

Vha nga ita khumbelo ya ndambedzo ya masheleni u bva kha NSFAS u itela u guda kha yunivesithi ya muvhuso kana gudedzi ja Vhupfumbudzi na Pfunzo ya Vhutsila ha Mishumo ya Zwanḍa

(TVET), fhedzi vha tea u zwi ita hu sa athu u swika datumu ya u vala ya ja 7 Phando, 2022.

Vhathu vha itaho khumbelo vha tea u vha:

- Vhadzulapo vha Afrika Tshipembe kana vhadzulapo vha lwa tshoṭhe vhane vha ṭoḍa u ṅwalisa kana vhane vha khou guda kha yunivesithi ya muvhuso kana gudedzi ja TVET;
- Vhaṭanganedzi vha gavhelo ja Zhendedzi ja Tsireledzo ya Matshiliso ja Afrika Tshipembe;
- U bva kha miṭa ine miholo yo ṭanganyiswaho muṭani i sa fhiri R350 000 nga ṅwaha.

Vhumatshelo havhuḍi

Nhlakanipho Mkhize (26) ndi ramuḍagasi are na ndalukano, ndivhuwo kha ndambedzo ya masheleni ya NSFAS, ye ya

badelela pfunzo dzawe kha Gudedzi ja Umfolozi TVET ngei KwaZulu-Natal.

Mkhize, u bva Richards Bay, o wana *National Certificate (Vocational) Electrical Infrastructure Construction* nga 2017.

Nga ṅṭha ha ngudo dze a dzi ita nga ngomu khemphasini, o dovha hafhu a khunyeledza vhuḍfumbudzi ha mushumo na u phasa mulingo wa u wana ndalukano ya u vha mutsila (trade test).

Mathomoni a ngudo dzawe, Mkhize o vha na tshikhala tsha u ita zwe a guda, a tshi itela u wana vhuḍifulufheli kha zwikili zwa mutheo zwe a vha a khou zwi bveledza.

“Sa mutshudeni we a vha a khou ita ṅwaha wa u thoma, ndo vha ndi tshi tandulula thaidzo dza muḍagasi tshishavhani tsha hashu. Gudedzi ja Umfolozi TVET jo ri ṅea pfunzothendwa(theori)

na u guda nga u tou ita.

“Zwivhuya zwine matshudeni a TVET vha vha nazwo a si u wana ṅdivho fhedzi, fhedzi hu na tshipiḍa tshine mutshudeni muṅwe muṅwe a tea u ita tsha mushumo u itela u tshenzhema vhuḍo ha mushumoni wa vhukuma u khwaṭhisedza uri vha na vhukoni phanda ha musi vha tshi ṭanganedza ndalukano dzavho”, u ralo a tshi amba.

Sa vhaswa vhanzhi vha Afrika Tshipembe vha bvaho kha vhubvo vhu re na vhuḍhai, Mkhize o vha a tshi ḍivha uri u ṭoḍa u tevhele buḍo ja mushumo wa vhuinzhiniari, fhedzi a hu na na muthihi kha muṭa wa hawe we a vha tshi nga kona u mu badelela masheleni a gudedzini.

“Musi ndi tshi limuwa nga ha ndambedzo dza masheleni a NSFAS, ndo zwi ḍivha uri zwi ḍo ntswikisa hune nda khou ṭoḍa u ya hone – u vha muinzhiniari,” u ralo a tshi amba.

Ndambedzo ya masheleni ya NSFAS kha Mkhize ya miṅwaha miraru yo badelela bugu dzawe, ngudo na vhu-

nedzi, na u wana masheleni a u ḍilondota.

Ni nga ita khumbelo hani

Matshudeni vha nga ita khumbelo kha inthanethe nga u tevhedza maga a tevhelelo:

- **Liga ja 1:** Dzhenani kha www.nsfas.org.za na u puṭedza kha thebu ya ‘myNSFAS’.
- **Liga ja 2:** Sikani akhauntu ya ‘myNSFAS’.
- **Liga ja 3:** Puṭedzani kha thebu ya ‘apply’ ni kone u khunyeledza zwipiḍa zwi re kha tshikirini.
- **Liga ja 4:** Apulodani maṅwalo oṭhe a ṭoḍeaho, hune a ṭoḍiwa.
- **Liga ja 5:** Puṭedzani ‘submit’.

U wana mafhungo nga vhuḍalo, dalelani www.nsfas.org.za kana ni tevhele media wa matshiliso kha **Facebook:** National Student Financial Aid Scheme, **Twitter:** @myNSFAS na **Instagram:** @myNSFAS

government communications

Department: Government Communication and Information System REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Acting Head of Editorial and Production
Tyrone Seale | tyrone@gcis.gov.za

Acting Editor-in-Chief
Zanele Mngadi | zanelemngadi@gcis.gov.za

Managing Editor
Irene Naidoo | irene@gcis.gov.za

Writers
More Matshediso
Silusapho Nyanda

Graphic Designers
Tendai Gonese | Benny Kubjana

Production Assistants
Jauhara Khan | Sebastian Palmer

Language Practitioners
Nomgcibelo Motha | Boitumelo Phalatse
Thandolunye Magudulela | Sizwe Ziqubu

Vuk'uzenzele
is published by Government Communications (GCIS)

All rights reserved. Reproduction of the newspaper in whole or in part without written permission is strictly prohibited.

Printed by:

Distributed by:

Zwiito zwa Khakhathi dzo Disendekaho nga Mbeu (GBV) a zwi ṭanganedzwi na luthihi

Arali vuvha ha lushaka hu tshi nga haṭulwa nga ndila ine lwa fara vhafumakadzi na vhana ngayo, zwi amba uri ri khou kundelwa tshoṭhe.

Mbalombalo dza zwa vhugevhenga dza zwino-zwino dzo bvisiwaho nga Tshumelo ya Tshipholisa tsha Afrika Tshipembe (SAPS) i sumbedza u engedzea ha u tshipiwa, khakhathi dza miṭani, na, khamusi zwine zwa khou tou vhilaedzisa vhu-kuma ndi mabulayo a vhana.

Vhukati ha Fulwana na Khubvumedzi 2021 vhathu vha 9 556 vhane vhezhi havho vho vha vhe vhafumakadzi, vho tshipiwaho. Hezwi zwo gonya nga 7% u fhira muvhigo wa tshifhinga tsho fhiraho.

Kha milandu ya u vhaisa ya 73 000 yo vhihiwaho nga tshifhinga hetshi, i fhiraho 13 000 yo vha i elanaho na khakhathi dza miṭani. Tshivhalo tsha mabulayo a vhana tsho gonya lu ṭoḡaho u swika kha tshararu musi hu tshi vhambedzwa na muvhigo wa tshifhinga tsho fhiraho.

Ro zwi amba u thomani uri khakhathi dzi vhangwaho nga vhanna kha vhafumakadzi ndi dwadze ja vuvhili line shango jashu ja khou tea u lwa naḷo na uri u fana na dwadze COVID-19 ri nga li kunda arali ri khou shumisana roṭhe.

Sa muvhuso ri na mushumo na vhuḡifhinduleli kha u ḡiṅekedzela kha u ṅea zwiko zwo teaho zwa u lwa na khakhathi dzo ḡisendekaho nga mbeu.

U bva tshe ha rwelwa ṭari Pulane ya Maano a Vhuṭali ya Lushaka ya U lwa na Khakhathi dzo Disendekaho nga Mbeu na Mabulayo a Vhatshisadzini (NSP) nga 2020, ho no vha na thusedzo dzo vhalaho dza u lwa na GBV. Hezwi zwi katela mvusuludzo ya vhusimamila yo ṭandavhuwaho, thikhedzo kha zwipondwa ya ṅetshedzo ya khithi ya u kuvhanganya vhuṭanzi zwiṭitshini zwa mapholisa na tshumelo dzi thusaho muhumbulo na matshilisano, u thomiwa ha Tshikwama tsha GBVF na u tikedza netiweke ya Senthara dza Ndongolo dza Thuthuzela na Khuseleka.

SAPS yo sumbedza uri ri khou vha na mvelaphanḡa kha u fhungudza mushumo munzhi wo salelaho murahu wa tzedzuluso dza DNA, une wa vha wa ndeme kha u wana vhumukanyi ha zwipondwa zwa vhugevhenga ha zwa vhudzekani. SAPS i dovha ya shuma kha ofisi dza 134 dza GBV kha zwiṭitshi zwa mapholisa u mona na shango nga vphuphara nahone vha kati na u thoma dziṅwe nanzhi.

Khakhathi dzo ḡisendekaho nga mbeu ndi thaidzo ya khakhathi dzi itwaho nga vhanna. Ndi vhanna vhane vha vha vhatzhipi. Hu anzela u vha vhanna vha itaho khakhathi dza miṭani.

Ngauri vhanna ndi vhone vhane vha vha vhatshinyi vhaulwane, ndi vhone vhane vha tea u ranga phanḡa kha u amba na u vhiga khakhathi dzo ḡisendekaho nga mbeu, u tshimbidza fulo ja tsivhudzo, u funza vhanna ngavho na kha

ndingedzo dza thivhelo.

Hu tea u vha vhanna vha re kha vhuimo ha ndangulo kha sisiteme dza zwa pfunzo, hu nga vha ṭhoho dza tshikolo, vhadededzi kana majekitshara vhane vha tea u ita uri zwikolo na fhethu ha ngudo dza ṅṅha hu vhe fhethu ho tsireledzeaho kha vhagudiswa na matshudeni vha tshisadzini, na kha uri vha songo vhuya vha shumisa vhuimo havho nga ṅdila i yone u itela uri vha badelwe nga vhudzekani.

Vhanna vha khou tea u dovha vha dzhia vhuimo ha u ṭuṭuwedza na u vha tsini na miṭa yavho, nga maanḡa nga u alusa vhatuka vavho nga ṅdila i sumbedzaho vhunna havhuḡi vhu ṭhonifhaho vhafumakadzi na vhana.

Zwitshavha na madzangano a tshitshavha vha khou tea u shuma na muvhuso kha mathomo a mushumo wa thusedzo u ṭalusaho nga huswa vhunna u itela uri ri kone u alusa vhanna vha pfelaho vhuṭungu, vha konḡelelaho na u ṭhonifha.

Sa musi u fhelisa khakhathi dzo ḡisendekaho nga mbeu hu nga si vhe vhuḡifhinduleli ha muvhuso fhedzi, hu nga si vhe vhafumakadzi na vhana vha fhelisaho tshivhalo tshi

shushaho tsha khakhathi na u tambudzwa zwine zwa itwa khavho.

Vhanna vha Afrika Tshipembe vha tea u tamba vhuimo hu vhonekaho kha u thivhela GBV. Vha tea u pfe-sesa uri ndi mini zwi vhangaho khakhathi dzo ḡisendekaho nga mbeu, nga maanḡa khakhathi dza zwa vhudzekani.

Mbalombalo dza vhugevhenga dza zwinozwino dzi sumbedza uri vhatu vha 4,000 vho tshipiwa mahayani avho kana hayani ha mutzhipi, na uri kha milandu ya u tshipa ya 400 yo vhihiwaho, mutzhipi na mutzhipiwa vho vha vha na vhusaka. Hezwi zwi sumbedza uri vhaṅwe vhanna a vha pfesesi uri u ita zwa vhudzekani hu si na thendelano ndi mulandu.

Vhanna vha tea u ṭhonifha vhafumakadzi na vhafarisi vavho na u pfesesi uri u vha na vhusaka ha tsini tsini na mufarisi wavho a zwi vha ṅei thendelo ya u ita khakhathi miṭani.

Arali munna muṅwe na muṅwe a ṭangana na vhanna vavhili, vhuraru havho vha ana u sa tshipa mufumakadzi, na u sa rwa mufumakadzi, vha hwesana vhuḡifhinduleli ha muano uyu, ri nga thoma u

lwa na khakhathi dzo ḡisendekaho nga mbeu shango jashu.

A zwo ngo lingana u dzhe-nelela nga murahu ha musi vhatshinyi vho no fariwa na u gwevhiwa. Ri khou tea u thivhela khakhathi dzo ḡisendekaho nga mbeu dzi sa athu u itea.

Ndi khou humbela vhanna vhoṭhe vha Afrika Tshipembe, vhaṭuku na vhaulwane, vhadzulapo vha ḡoroboni na vhadzulapo vha mahayani, vha musalauno na vha tevhedzaho mvelele, vho malaho na vha songo malaho, uri vha vhe tshipiḡa tsha ndingedzo dza thivhelo i no khou ṭoḡea vhu-kuma mahayani na zwiitshavhani zwashu.

Nga u hana u ṭanganedza zwiito zwa khakhathi dzi itelwaho vhafumakadzi na vhanna, u sa ḡidzhenisa khazwo na u vhihi zwiito zwenezwo, vha vha tshivhonelelo tshavhuḡi kha vhaṅwe vhanna ngavho, nga maanḡa vhaswa na vhatukana.

Vha ḡo vha vha khou zwi sumbedza khagala uri a hu na vhusaka, vhu-konani kana u fulufhedzea zwine zwa nga vha thivhela na luthihi u lwela ppanelo dza vhafumakadzi na vhanna. **U**